

Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки в підлітковому віці

Pavelkiv V.R. Specificity of aggression manifestation and destructive behavior in teenage age / V.R. Pavelkiv // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 30. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 483–494.

В.Р. Павелків. Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки в підлітковому віці. У статті подано науково-теоретичний огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі формування агресії та девіацій поведінки у молодіжному середовищі. Розглядаються психологічні особливості деструктивної поведінки та її характеристик з позиції психології, соціології та кримінально-правових наук. Розкрито механізми формування протиправних дій, а також проаналізовано вплив девіацій на формування особистості. Здійснено аналіз соціальних відхилень поведінки особистості, які формуються під впливом соціальних інститутів, а також аналіз теорії причин виникнення відхилень.

Проаналізовано поняття «агресія», подано коротку характеристику її основних видів та розглянуто негативний вплив на цінності та моральні норми молоді. Представлено трактовку проблеми формування девіантної поведінки та її впливу на процес деструктування особистості. Виокремлено та узагальнено причини, що спонукають молодь до вчинення протиправних, асоціальних дій, узагальнено підходи щодо вивчення кризи підліткового віку в умовах становлення сучасного суспільства.

Отримано нові дані стосовно специфічних рис агресивної поведінки у підлітковому віці. Виявлено зумовленість агресивної поведінки підлітків їхніми стосунками з однолітками, вчителями та батьками. Показано вплив самоставлення, мотивів і соціально-моральних цінностей на агресивну поведінку підлітків. Виявлено індивідуально-психологічні та соціально-психологічні чинники агресивної поведінки підлітків.

На підставі аналізу науково-теоретичної бази сучасних вітчизняних та зарубіжних вчень виокремлено основні завдання емпіричних психологічних досліджень деструктивної поведінки.

Ключові слова: агресія, деструктивна поведінка, підлітковий вік, агресивність, негативізм, деструктивність, психологічний дискомфорт, соціальна ситуація розвитку, захисний механізм, ворожість.

В.Р. Павелкив. Специфика проявления агрессии и деструктивного поведения в подростковом возрасте. В статье представлен научно-теоретический обзор отечественных и зарубежных исследований, посвящённых проблеме формирования агрессии и девиаций поведения в молодёжной среде. Рассматриваются психологические особенности деструктивного поведения и её характеристик с позиции психологии, социологии и уголовно-правовых наук. Раскрыты механизмы формирования противоправных действий, а также проанализировано влияние девиаций на формирование личности. Осуществлён анализ социальных отклонений поведения личности, которые формируются под влиянием социальных институтов, а также анализ теории причин возникновения отклонений.

Проанализировано понятие «агрессия», дана краткая характеристика ее основных видов и рассмотрены негативное влияние на ценности и нравственные нормы молодёжи. Представлено трактовку проблемы формирования девиантного поведения и его влияния на процесс разрушения личности. Выделены и обобщены причины, побуждающие молодёжь к совершению противоправных, асоциальных действий, обобщены подходы по изучению кризиса подросткового возраста в условиях становления современного общества.

Получены новые данные специфических черт агрессивного поведения в подростковом возрасте. Обнаружено предопределённость агрессивного поведения подростков в их отношениях со сверстниками, учителями и родителями. Отображено влияние самоотношения, мотивов и социально-нравственных ценностей на агрессивное поведение подростков. Обнаружено индивидуально-психологические и социально-психологические факторы агрессивного поведения подростков.

На основании анализа научно-теоретической базы современных отечественных и зарубежных учений выделены основные задачи эмпирических психологических исследований деструктивного поведения.

Ключевые слова: агрессия, деструктивное поведение, подростковый возраст, агрессивность, негативизм, деструктивность, психологический дискомфорт, социальная ситуация развития, защитный механизм, враждебность.

Постановка проблеми. Сьогодні найгостріше постає проблема агресивної поведінки у підлітковому віці, коли відбувається перехід до нового щабля розвитку особистості. У цей період часто можна помітити нічим не вмотивовані реакції підлітків на, здавалося б, незначні, але справедливі зауваження тих, хто їх оточує. Серед причин агресивності підлітків можна виділити як соціальні, що зумовлені соціальною напруженістю, психологічною неврівноваженістю всього суспільства, так і психологічні, що пов'язані з віковими психологічними особливостями підлітка, характером міжособистісних взаємовідносин. Криза соціальної системи, зростання екологічної та економічної нестабільнос-

ті, зміни у політичній ситуації – все це відбилося на свідомості, почуттях та поведінці дітей, підлітків, молоді. Поляризація доходів, вільна торгівля призвели молоде покоління до користолюбства, хабарництва, шахрайства, рекету. У суспільстві, де висміюються ентузіазм та благородні прориви, здійснюються акти вандалізму в ставленні до пам'ятних культур, а дорослі час від часу демонструють приклади непокори, стає все важче виховувати підростаюче покоління. Психологи відзначають, що загалом у дітей зросла асоціальна спрямованість, вони стали більш агресивними, вразливими, швидко виходячи зі стану рівноваги. Значно зросла кількість психічних захворювань, безпосередньо пов'язаних із соціальними умовами. В окремих дітей розвиваються хибні якості: жорстокість, брехливість, лютість; у значній частині підлітків порушуються ціннісні орієнтації. Можна сказати, діти відтворюють у своєму характері всі ненормальності сучасності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальна характеристика підліткового віку варіює в різних теоріях залежно від їх основної ідеї. Так, у психоаналізі домінують ідеї статевого дозрівання і пошуку ідентичності, в когнітивних теоріях – зростання розумових здібностей, у діяльнісному підході – змін провідної діяльності. Однак, всі ці і багато інших підходів об'єднує те, що в них існують загальні показники, які характеризують даний вік. Вони визначаються численними соматичними, психічними і соціальними змінами. Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам і правилам співіснування людини в суспільстві і приносить фізичну шкоду об'єктам нападу, або викликає в них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху подавлення та ін.) [2; 7].

Різні автори по-різному визначають агресію та агресивність: як вроджену реакцію людини для захисту території, котру вона займає (К.Лоренс, А.Андрі), як намагання панувати (Моррісон), як реакцію на ворожу навколишню дійсність (К.Хорні, Е.Фромм). Дуже поширені теорії, що пов'язують агресію і фрустрацію (Дж.Доллард, Л.Берковітц) [1, 113].

Аналіз досліджень згаданих зарубіжних фахівців та вітчизняних (П.Алікіної, В.Рахмаштаєвої, Н.Левітова, О.Бовть, О.В.Степанова, І.Фурманова) показує, що людська агресивність належить до класу явищ, які можна вивчити спільними зусиллями низки наукових дисциплін [10, 12].

Якщо проаналізувати всю різноманітність західних концепцій, можна виокремити три найбільш значущі.

Перша включає теорії, в яких агресивність трактується як вроджений інстинкт індивіда (З.Фройд) [5, 16]. Друга описує агресію як поведінкову реакцію на фрустрацію. Згідно з Дж.Доллардом, агресія – це захоплення, що автоматично виникає в організмі людини, а реакція на фрустрацію – спроба перебороти перешкоди на шляху до задоволення потреб, досягнення емоційної рівноваги[там же]. Третю концепцію становить теорія соціального научіння. Агресія тут – засвоєння поведінки у процесі соціалізації через спостереження відповідного способу дій (А.Басс, Мак Доугел). Сьогодні ця теорія є однією з ефективних у передбаченні агресивної поведінки [3, 11].

Мета статті – висвітлити основні причини агресивної і деструктивної поведінки підлітків у сучасному суспільстві, спираючись на специфічні особливості соціальної ситуації сьогодення та психологічні особливості розвитку особистості в умовах сучасності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підлітковий вік – це своєрідний «третій світ», який існує між дитинством і дорослістю. Біологічно це вік статевого дозрівання, поруч з яким стають більш зрілими й інші біологічні системи організму. Психологічно це період складного формування нової особистісної і соціальної ідентичності, для якого характерні максимальні диспропорції у рівнях і темпах розвитку. Підліток отримує нові домашні та шкільні обов'язки. Відбувається завершення орієнтації дитини на «жіночу» та «чоловічу» діяльність. Підлітковий вік схожий на міст між дитинством і зрілістю, по якому кожен повинен пройти, перш ніж стати відповідальною і творчою дорослою людиною.

Психологи умовно розділяють підлітковий вік на два періоди: власне підлітковий (11–15 років) та ранній юнацький (16–19 років).

На формування особистості в підлітковий період значний вплив здійснює процес статевого дозрівання. Ріст дорослої людини залежить як від спадкових факторів, так і від умов оточуючого середовища. Чим раніше починається статеве дозрівання, тим коротший період швидкого росту і тим швидше він закінчується. Перш за все, у молодих людей бурхливо змінюється зріст і вага, змінюються пропорції тіла. Спочатку до «дорослих» розмірів доростають голова, кисті рук і ступні, потім – руки та ноги – і в останню чергу – тулуб. Це призводить до деякої непропорційності тіла, підліткової незграбності. Діти часто відчують себе в цьому віці незграбними, вайлуватими.

У підлітковому віці відбувається втрата дитячого статусу, хоч зберігаються нереалістичні уявлення про власні привілеї і

статус дорослих. Такому становищу сприяють і суб'єктивні враження: різкі фізичні зміни, мрії та ідеали, які починають уявлятися вже менш реальними, кризові зіткнення з самим собою і сім'єю, почуття самотності та прагнення швидше досягнути статусу дорослої людини.

У наукових дослідженнях психологів установлені цікаві факти, що стосуються меж підліткового віку. Якщо в 50-х роках перехідний момент в уявленнях про майбутнє, вибір майбутньої професії спостерігався і був актуальним для підлітків 15 років (Л. Божович), в 60-х – 17 років (Н. Крилов), то в 80-х і 90-х – це рубіж 13 років (Н. Толстих) [9, 131]. Таку розбіжність результатів можна пояснити зміною соціальної ситуації розвитку поколінь підлітків. Це підтверджує як історичну, так і соціальну обумовленість розвитку особистості підлітка і вказує на відсутність стабільних меж даного віку. У розвинутих країнах світу останнім часом спостерігається тенденція до поступового збільшення тривалості цього періоду життя. За сучасними даними він охоплює майже десятиліття – від 11 до 20 років. Але суб'єктивна середня тривалість підліткового віку в різних країнах коливається в діапазоні, від 4 до 7 років і залежить від соціального становища молодшої людини і тривалості її освіти.

У традиційній класифікації підлітковим прийнято вважати період розвитку індивіда від – 10–11 до 14–15 років. У психологічній літературі навколо даного віку існує широка термінологія, яка має цілий синонімічний ряд: «критичний вік», «критичний період», «зламний вік», «перехідний вік». Підлітковознавці схиляються до думки, що лише останній термін адекватно визначає суть тих явищ, які протікають у цей період. «Перехідний вік» характеризується якісними змінами, що виникають у психіці дитини на стику двох віків і визначається зміною новоутворень. У перехідний від дитинства до дорослості індивід проходить великий шлях у своєму психічному розвитку: через внутрішні конфлікти з самим собою та іншими, через зовнішні зриви і внутрішні сходження до «придбання» почуття особистості.

«Підйоми» і «падіння» в цьому віці обумовлені якісними змінами, які, з одного боку, супроводжуються появою у самого підлітка значущих суб'єктивних труднощів різного порядку, а з другого – виникненням об'єктивних перешкод при його взаємодії з довкіллям. Така варіативність змін пов'язана з протиріччями підліткового віку. У підлітків висока активність може призвести до раптового знесилення, шалена радість змінюється смутком, впевненість у собі переходить у зніяковіння, егоїзм чергується з аль-

труїстичністю, високі моральні прагнення змінюються низькими спонуканнями, пристрасть до спілкування – замкнутістю в собі, тонка чутливість переходить в апатію, жива зацікавленість – у розумову байдужість, прагнення до читання – в зневагу до нього, устремління до нового, до реформувань – в любов до стандартів, шаблонів, захоплення спостереженнями – в безкінечні розмірковування. Л.С. Виготський підкреслював те, що таких протиріч можна було б віднайти у підлітків ще в двадцять разів більше.

Проблема агресії є однією з найбільш гострих та актуальних. Науковець А.Басс стверджує, що агресія – це будь-яка поведінка, що містить загрозу або наносить шкоду іншим [4, 128]. Однак, існує точка зору стосовно тлумачення агресії і з позитивного боку: деякі науковці під агресією розуміють активність, потяг до самоствердження, внутрішню силу, яка дає людині можливість протидіяти зовнішнім умовам.

Слід розмежовувати поняття «агресія» та «агресивність». Більшість психологів поділяють думку, що агресивність – вроджена властивість кожної живої істоти як здатність до активності, спрямованої на задоволення своїх потреб.

Отже, агресивність як прояв активності властива всім людям. Тому в широкому розумінні її можна тлумачити як негативне явище. Позитивний бік агресивності як здатності до активності – це ініціатива до подолання труднощів, боротьба за виживання, самовдосконалення. Негативного значення агресивність набуває тоді, коли через недоліки соціальної адаптації людина конфліктує з оточенням, неадекватно засвоює і порушує моральні норми, завдаючи шкоди іншим.

Більшість дослідників, серед яких Г.Бреслав, Д.Маєрс, Р.Хусман та ін., підтримують наступну класифікацію форм агресивних і ворожих реакцій [6; 10].

Форми агресивних реакцій:

1. Фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи.

2. Непряма агресія – дії, які обхідними шляхами направлені на іншу особу (плітки, злобні жарти), так і ні на кого не направлені вибухи люті (крик, тупання ногами, биття кулаками по столу, ляскання дверима і ін.).

3. Вербальна агресія – вираз негативних відчуттів як через форму (крик, сварка), так і через зміст словесних відповідей (погрози, лайка).

4. Схильність до роздратування – готовність до прояву при щонайменшому збудженні, запальності, грубості.

5. Негативізм – опозиційна манера поведінки, звичайно направлена проти авторитету або керівництва. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

Форми ворожих реакцій [3; 7]:

1. Образа – ненависть до тих, що оточують, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.

2. Підозрілість – недовіра й обережність по відношенню до людей, засновані на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду.

Перехід до підліткового віку характеризується глибокими змінами умов, які впливають на особистісний розвиток дитини. Вони стосуються фізіології організму, стосунків, які складаються у підлітка з дорослими людьми та однолітками, рівня розвитку пізнавальних процесів, інтелекту та здібностей.

Підлітковий вік дуже суперечливий, і деякі батьки не розуміють поведінку підлітків у цьому віці, не розуміють, чому їхня дитина раптом стала впертою, егоцентричною, свавільною.

Ю.Можгинський виокремлює такі характерні риси особистості підлітка в цьому періоді: 1) емоційна нестійкість; 2) сором'язливість; 3) агресивність; 4) висока конфліктність як в родині, так і в школі; 5) максималізм; 6) підвищена тривожність; 7) прагнення до самостійності; 8) небажання примірюватися з надмірним батьківським піклуванням [8, 8].

Науковці (К.Бютнер, А.Бандура, А.Реан) зазначають, що підлітки отримують знання про моделі агресивної поведінки з наступних джерел [7, 14]:

1. Родина – агресивні діти, як правило, виростають у родині, де існує відстань між батьками та дітьми, де мало цікавляться розвитком дитини, де їй не вистачає тепла і ласки. У таких родині ставлення до підліткової агресії байдуже та поблажливе. Також агресія виникає в тих сім'ях, де використовуються силові методи виховання. Виховуючись у таких родині, підлітки копіюють ті різновиди взаємостосунків, що практикують їхні батьки у стосунках між собою, копіюють неконструктивну тактику вирішення конфліктів, яку потім переносять у власну родину. Достовірно встановлено, що жорстоке ставлення до дитини в родині не тільки підвищує агресивність її поведінки у стосунках з однолітками, але й сприяє розвитку схильності до насилля в більш зрілому віці, перетворюючи фізичну агресію у стиль життя.

2. Засоби масової інформації – дослідження психологів показали, що на кожну годину телевізору припадає 9 актів фізичної та 8 актів вербальної агресії.

3. Відсутність упевненості в тому, що їх (підлітків) люблять, так як вони інстинктивно відчують, що їм потрібна любов.

Разом з тим на розвиток агресивності підлітка можуть впливати й природні особливості його темпераменту, наприклад, збудженість та сила емоцій, які сприяють формуванню таких рис характеру, як схильність до роздратувань, запальність, невміння стримувати себе.

Проаналізувавши дослідження багатьох науковців, серед яких І.Кон, І.Фурманов, А.Реан, Ю.Можгинський, можна виокремити низку особливостей сімейних стосунків і виховання, які сприяють появі агресивних якостей особистості підлітка [7, 15]:

- незацікавленість дітьми, байдужість до них;
- явне відторгнення підлітка, яке виявляється в неухважності, жорстокості;
- уникнення контактів батьків з дитиною;
- відсутність або недостатній контроль за дитиною у сполученні з поблажливим ставленням до проявів неухважної поведінки;
- гіперпротекція або гіперопіка;
- непослідовність та розбіжність у висуванні вимог;
- покарання переважають над заохоченнями, домінування заборон;
- культ насилля та фізичних покарань у родині.

Агресивна поведінка підлітків, на думку С.Шабанової, постає як спосіб задоволення потреби у спілкуванні; самовираження та самоствердження; реакція на неблагополучну ситуацію, що склалася у сім'ї, та на жорстоке ставлення з боку батьків; досягнення значущої мети [3, 7].

Отже, у підлітковому віці агресивна поведінка являє собою своєрідний захисний механізм.

Агресивна поведінка підлітків має певні особливості:

1. Жертвами агресії стають близькі люди – рідні, друзі. Це, свого роду, феномен «самознищення», оскільки такі дії спрямовані на руйнування споріднених зв'язків–життєвої основи існування людини.

2. Далеко не всі агресивні підлітки виховуються в неблагополучних родинах, багато хто з них, навпаки, мають заможних і турботливих батьків.

3. Агресія часто виникає без реального приводу (Ю.Можгинський).

Підлітковий вік як у хлопчиків, так і у дівчаток, як стверджує А.Реан, має певні вікові періоди з більш низьким та більш високим рівнем агресивної поведінки.

На першій стадії підліткового періоду (у 10–11 років) дитину характеризує вельми критичне ставлення до себе. Близько 34% хлопчиків і 26% дівчаток дають собі негативні характеристики, відзначаючи переважання негативних рис і форм поведінки, зокрема грубості, жорстокості. При цьому у дітей цього віку переважає фізична агресивність і найменше виражена агресивність непряма. Вербальна агресія і негативізм знаходяться на одному ступені розвитку.

Негативне ставлення до себе зберігається і на другій стадії підліткового віку (12-13 років), обумовлюючись, значною мірою, оцінками тих, хто їх оточує, як дорослих, так і однолітків. У цьому віці найбільш вираженим стає негативізм, спостерігається зростання фізичної і вербальної агресії.

На третій стадії підліткового віку (14–15 років) спостерігається зіставлення підлітком своїх особистісних особливостей, форм поведінки з певними нормами, прийнятими в референтних групах. При цьому на перший план у них виходить вербальна агресивність. Неістотно зростають негативізм, фізична та непряма агресивність.

Двома основними формами агресії, з якими приходиться стикатися батькам, практичним психологам, виступають [6, 9]:

1) недеструктивна агресія, тобто стійка неворожа, самозахисна поведінка, спрямована часто на досягнення поставленої мети;

2) ворожа деструктивність, тобто злостива, неприємна поведінка, що завдає болю оточуючим. Ненависть, розлюченість, бажання помсти теж можуть бути формою захисту, однак породжують багато особистісних проблем і примушують страждати оточуючих. Дана форма агресії викликається і активізується в результаті сильних неприємних переживань (надмірний біль, дистрес).

Недеструктивна форма агресивної поведінки виявляється в дітей вже з перших місяців життя. Дитина поводить себе агресивно, щоб самоствердитися, перемогти в певній ситуації та удосконалити свій досвід. Цей тип агресивності є важливим умотивуванням для розвитку пізнання і здібності покластися на себе. Він спонукає до необхідної конкуренції, яка нерідко на ранніх етапах ще не є ворожою деструктивністю. Така поведінка служить для захисту потреб, власності, прав і тісно пов'язана із задоволенням особистих бажань, досягнення мети.

Нестерпні біль і дистрес змінюють ворожу недеструктивну агресивність на протилежну, що викликається бажанням усунення болю. Тобто виникає тип агресії, який набуває рис деякого ендогенного бажання завдати шкоди або знищити щось у своєму оточенні,

що відчувається як джерело надмірного незадоволення. Таким чином деструктивна ворожість, як і інші форми агресивності викликається спробами утвердитися і контролювати життєві ситуації.

Отже, перший тип агресивності бажаний для виживання і досягнення успіху. Другий, незважаючи на ряд негативних якостей, часом теж може бути для адаптації та виживання [6, 9].

Висновки. Отже, становлення агресивної поведінки у підлітків – складний процес, в якому взаємодіє багато факторів. Агресивна поведінка визначається впливом сім'ї, однолітків, засобів масової інформації. На становлення агресивної поведінки підлітка впливає ступінь згуртованості родини, характер взаємовідносин між її членами, близькість між батьками та дітьми, стиль сімейного керівництва. Визначення шляхів попередження чи корекції проявів агресії пов'язане з чинниками, що впливають на особистість підлітка.

Деструктивна поведінка є руйнівною для людини поведінки, яка характеризується істотними відхиленнями від існуючих психологічних і навіть медичних норм, в результаті якого сильно страждає якість життя людини. Особистість перестає критично переглядати і оцінювати свою поведінку, виникає нерозуміння того, що відбувається і когнітивне спотворення сприйняття в цілому. Як підсумок знижується самооцінка, виникають різного роду емоційні порушення, що призводить до соціальної дезадаптації, причому в самих крайніх проявах.

Деструктивність сама по собі присутня абсолютно в кожній людині, але проявляється тільки в складні, важкі, можливо, переломні моменти життя. Часто це трапляється з підлітками, у яких до психологічних нормативних проблем додається ще навчальне навантаження і складні взаємини зі старшим поколінням.

У деяких випадках можливі також деструктивні зміни особистості, які полягають у руйнуванні самої структури особистості або, як варіант, деяких окремих її компонентів. Зустрічаються різні форми цього явища: деформація мотивів поведінки, деформація потреб, зміни характеру і темпераменту, порушення волевого управління поведінкою, неадекватна самооцінка і проблеми в спілкуванні з оточуючими.

Список використаних джерел

1. Алфимова М. В. Психогенетика агрессивности / М. В. Алфимова В. И. Трубников // Вопросы психологии. – 2000. – №6. – С. 112–121.

2. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. Минск – Москва : Харвест-Аст. – 2001. – 798 с.
3. Иванова В. В. Прояви агресивності у підлітковому віці / В. В. Иванова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №5 – С. 5–16.
4. Канатаев Ю.А. Психология конфликта / Ю.А. Канатаев. – М. : ВАХЗ, 2002. – 345 с.
5. Киричук Г. Асоціальна поведінка підлітків (агресивність у підлітків) / Г. Киричук // Психологічна газета – 2005. – квітень №7. – С. 16–17.
6. Лукинчук В. Т. Прояви агресії в обдарованих дітей / В. Т. Лукинчук // Обдарована дитина. – 2000. – №7. – С. 8–12.
7. Можгинский Ю. Б. Роль аффектов в структуре агрессивного поведения / Ю. Б. Можгинский, Т. А. Андрианова // Юрид. психология : науч.-практ. и информ. изд. – 2009. – № 4. – С. 14–16.
8. Можгинский Ю.Б. Подходы к анализу тяжелых форм анти-социального поведения в детском и подростковом возрасте / Ю.Б. Можгинский // Юрид.психология. – 2009. – №1. – С.8–12.
9. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. – К. : Кондор. – 2011. – 468 с.
10. Цап Н. М. Агресивність дитини: за і проти / Н. М. Цап // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №6. – С. 12–13.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Alfimova M. V. Psihogenetika agresivnosti / M. V. Alfimova V. I. Trubnikov // Voprosy psihologii. – 2000. – №6. – S. 112–121.
2. Golovin S. Ju. Slovar' prakticheskogo psihologa / S. Ju. Golovin. Minsk – Moskva : Harvest-Ast. – 2001. – 798 s.
3. Ivanova V. V. Projavy agresyvnosti u pidlitkovomu vici / V. V. Ivanova // Praktychna psihologija ta social'na robota. – 2000. – №5 – S. 5–16.
4. Kanataev Ju.A. Psihologija konflikta / Ju.A. Kanataev. – M. : VAHZ, 2002. – 345 s.
5. Kyrychuk G. Asocial'na povedinka pidlitkiv (agresyvnist' u pidlitkiv) / G. Kyrychuk // Psychologichna gazeta – 2005. – kviten' №7. – S. 16–17.
6. Lukynjuk V. T. Projavy agresii' v obdarovanyh ditej / V. T. Lukynjuk // Obdarovana dytyna. – 2000. – №7. – S. 8–12.

7. Mozhginskij Ju. B. Rol' affektov v strukture agressivnogo povedenija / Ju. B. Mozhginskij, T. A. Andrianova // Jurid. psihologija : nauch.-prakt. i inform. izd. – 2009. – № 4. – S. 14–16.
8. Mozhginskij Ju.B. Podhody k analizu tjazhelyh form antisocial'nogo povedenija v detskom i podrostkovom vozraste / Ju.B. Mozhginskij // Jurid.psihologija. – 2009. – №1. – S.8–12.
9. Pavelkiv R. V. Vikova psihologija : pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl./ R. V. Pavelkiv. – K. : Kondor. – 2011. – 468 s.
10. Cap N.M. Agresyvnist' dytyny: za i proty / N.M. Cap // Praktychna psihologija ta social'na robota. – 1999. – №6. – S. 12–13.

V.R. Pavelkiv. Specificity of aggression manifestation and destructive behavior in teenage age. Scientific and theoretical review of domestic and foreign studies which deal with issue of forming aggression and behavior deviants in youth environment are given in the article. The psychological features of destructive behavior and its characteristics from the position of psychology, sociology and law studies are considered. The mechanisms of anti-law actions are demonstrated and also influence of deviations on personality forming are analyzed. The analysis of social deviations of personality behavior which are formed under the influence of social institutes is done and also the analysis of theory of reasons of deviations appearance is given.

The concept «aggression» is analyzed. The brief characteristics of its main types is given and negative influence on values and moral believes of youth are considered. The interpretation of issue of deviant behavior forming and its influence on personality destructing process are presented. The reasons which cause youth to anti-law, asocial actions are singled out and generalized. The approaches to studying teenage age crisis in the conditions of contemporary society are generalized.

The new data concerning the specific features of aggressive behavior in adolescence is got. The conditionality of aggressive behavior of teenagers by their relationship with peers, teachers and parents is revealed. The influence of self-attitude, motives and social and moral values on aggressive behavior of teenagers is shown. The individual psychological and social psychological factors of aggressive behavior among teenagers are identified.

The main tasks of empirical psychological studies of destructive behavior are singled out on the basis of scientific and theoretical analysis of contemporary domestic and foreign researches.

Key words: aggression, destructive behavior, teenage age, aggressiveness, negativism, destructiveness, psychological discomfort, social situation of development, defensive mechanism, hostility.

Received July 14, 2015

Revised August 22, 2015

Accepted September 25, 2015